

Т.Є. ВОРОНКОВА

Київський національний університет технологій та дизайну

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК УМОВА ЇЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

У статті досліджено український і зарубіжний досвід фінансування системи вищої освіти. Висвітлено найбільш суттєві тенденції, які обумовили необхідність організації перебудови системи вищої освіти і формування нового механізму її фінансування.

Ключові слова: *інноваційний розвиток вищої освіти, механізм фінансування, державно-приватне партнерство, кредитування вищих навчальних закладів, експорт освітніх послуг.*

Вступ

Необхідність модернізації системи вищої освіти України, її організаційно-економічного і фінансового механізму, які забезпечують інноваційний її розвиток і конкурентоспроможність, визнаються як державою, так і всіма учасниками ринку освітніх послуг. Це обумовлюється тим, що система вищої освіти є складовою національної інноваційної системи, а інвестиції в освіту за умов їх ефективного використання, сприяють розвитку інноваційних підприємств, які становлять основу інноваційної національної економіки України.

Перебудові організаційно-економічного і фінансового механізму національної вищої школи сприяють і загальноосвітні тенденції розвитку інноваційних процесів, які скорочують терміни морального старіння людського капіталу, що потребує безперервного оновлення освітнього рівня людини протягом всього її життя. Крім того, слід враховувати наростаючі тенденції інноваційної активності в зростаючих ринкових сегментах економіки - це сфери інформаційних послуг, енергозбереження, екології, які забезпечують зростання якості життя, що потребує розвитку відповідного рівня освітніх послуг. Разом з тим, розвиток інноваційних процесів в економіці і в системі вищої освіти передбачають конкуренцію на рівні економії витрат, зокрема на труд і навчання, що передбачає використання можливостей аутсорсингу і дистанційної форми зайнятості (наприклад, фрилансери). Таким чином ринок праці набуває глобального характеру, що супроводжується розширенням національних кордонів, а в основі оцінки фахівця лежать певні знання, навички і компетенції.

Названі тенденції потребують змін джерел і структури інвестицій до сектору вищої освіти, посилюють конкуренцію на ринку освітніх послуг, обумовлюють необхідність організаційної перебудови системи вищої освіти і пошуку нових механізмів її фінансування.

В наукових працях вітчизняних вчених В.М. Гейця, І.М. Грищенко, Г.А. Дмитренка, С.М. Злупка, І.С. Каленюк, В.Г. Кременя, В.І. Куценко, В.І. Лугового, М.Є. Скиби, О.П. Сологуб, М. Ф. Степка, та інших висвітлені переважно організаційно-економічні чинники впливу на розвиток вищої освіти. Дослідженню проблем побудови фінансового механізму в системі вищої освіти

присвячені роботи відомих науковців: В. Буковинського, О. Василика, А. Даниленка, В. Опаріна, К. Павлюка, В. Федосова. Про системи кредитування студентів як джерело фінансового забезпечення вищих навчальних закладів необхідно відмітити наукові праці С.О. Назарко, О.Ю. Буцької.

Разом з тим, в науковій літературі не сформовано єдиного комплексного підходу щодо удосконалення фінансового механізму функціонування системи вищої освіти в умовах глобалізаційних інноваційних викликів.

Постановка завдання

Аналіз функціонування вищої школи за останні роки дозволив виявити головні проблеми, що стоять перед системою вищої освіти в контексті її інноваційного розвитку. Це стосується як вдосконалення організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку вищої освіти, так і фінансового її забезпечення. Головні невирішені проблеми інноваційного розвитку вищої школи полягають в тому, що не виявлені можливі джерела її фінансування.

Впровадження механізму інноваційного розвитку вищої освіти повинно відбуватися не внаслідок локальних дій і впровадження окремих інноваційних продуктів, а будуватися на системному підході з урахуванням як ринкових перетворень, так і можливостей державного регулювання інноваційних процесів у системі вищої освіти. В зв'язку з цим не в достатній мірі досліджена зарубіжна практика інвестування вищої школи в умовах транснаціоналізації освіти.

Мета дослідження полягає в удосконаленні фінансового механізму інноваційного розвитку вищої освіти України з урахування позитивного зарубіжного досвіду.

Основні результати дослідження

Інтелектуальний потенціал України дотепер залишається досить потужним (за даними ЮНЕСКО, за інтелектом нації України зайняла 23-є місце, в той час як Фінляндія – 1-е, США – 13-є, Росія – 27-е), незважаючи на те, що за останні роки її науково-технічний потенціал скоротився у 2,5-3 рази.

У рейтингу національних систем вищої освіти провідної світової мережі дослідницьких університетів «Universitas 21» (2014 р.) Україна знаходиться на 42 місці із 50 країн світу, що значно нижче показника 2012 р., де було зайняте 25 місце. В той же час потенціал розвитку внутрішнього ринку освітніх послуг в Україні залишається на достатньо високому рівні. За прогнозами ЮНЕСКО, у XXI столітті рівня національного добробуту, що відповідатиме світовим стандартам, досягнуть лише ті країни, працездатне населення яких на 60% складатиметься з осіб з вищою освітою. В Україні цей показник є значно нижчим: серед населення у віці до 35 років вищу освіту в числі жінок на початок 2009 р. мали 19,9, серед чоловіків – 15,6%. За даними 2012 р. тільки кожен п'ятий із зайнятого населення має повну вищу освіту.

Однак, як засвідчують науковці, без належного фінансування неможлива трансформація і модернізація вищої освіти на інноваційних засадах [1]. Згідно із нормативами, встановленими експертами ЮНЕСКО, мінімальний розмір державних видатків на освіту повинен становити на рівні 3,5% ВВП. Менша частка провокує розпад інфраструктури системи освіти. В Україні в останні роки на освіту направлялося біля 6% ВВП, натомість це в 1,7 разу менше передбачених законодавством розмірів. У розвинених країнах фінансування галузі освіти характеризується більш вагомими значеннями: у Данії вони складають 7,1% ВВП, Норвегії – відповідно 6,37%, США - 7,34% від загального обсягу ВВП. Крім того, в багатьох країнах світу значний внесок у фінансування освіти здійснює приватний бізнес: у США він дорівнює 2,26% ВВП, Японії – відповідно 1,15% ВВП.

Натомість досить значні розміри фінансування системи освіти в Україні по відношенню до ВВП не засвідчують якісні характеристики цих процесів, адже витрати бюджету в розрахунку на одного студента є невеликими і цих коштів достає лише на заробітну плату викладачів і комунальні витрати закладів освіти.

Фінансове забезпечення системи вищої освіти пов'язане із формуванням і використанням фінансових ресурсів вищих навчальних закладів різних форм власності включає: самофінансування, бюджетне фінансування та кредитування. Сучасні зміни у фінансовому забезпеченні системи вищої освіти України спрямовані, насамперед, на розширення фінансової самостійності освітніх закладів щодо використання фінансових ресурсів, які знаходяться в їх розпорядженні та надання освітніх послуг на платній основі. До джерел фінансування системи вищої освіти належать кошти централізованих і децентралізованих грошових фондів, при цьому основними видами фінансових ресурсів вищих навчальних закладів різних секторів є кошти бюджетів різних рівнів і засновників (власників).

В свою чергу, фінансове регулювання системи вищої освіти здійснюється за допомогою фінансових інструментів і методів розподілу фінансових ресурсів, на основі яких реалізуються економічні інтереси суб'єктів ринку освітніх послуг. При цьому основним методом організації фінансових відносин у вищих навчальних закладах є нормативний, що передбачає необхідність встановлення оптимального співвідношення між його використанням і самостійністю вищих навчальних закладів [2].

Фінансування і підвищення якості вищої освіти може бути успішно вирішено через удосконалення такої форми фінансового забезпечення як кредитування вищих навчальних закладів. Так, ще в 2003 році Кабінетом міністрів України була прийнята Постанова «Про затвердження порядку надання цільових пільгових кредитів на отримання вищої освіти» від 16 червня 2003 р. N 916.

Багато молоді могли б скористатися цим кредитом під 3 відсотки річних з п'ятнадцятилітнім строком погашення. Причому при відпрацювання молодих спеціалістів

протягом п'яти років у сільській місцевості, то кредит не підлягав поверненню. Однак навіть зважаючи на те, що постанову не скасовано, кредити не видаються і кошти на їх фінансування із Державного бюджету не передбачаються.

В 2013 році державною службою зайнятості впроваджено систему освітніх ваучерів для громадян, які досягли сорока п'яти років, натомість, пропонується перелік спеціальностей містить переважно робітничі професії, що не завжди співпадає з потребами ринку.

Рядом науковців запропоновано впровадження механізму змішаного освітнього кредитування, що передбачає кредитно-депозитну участь банків із залученням коштів Державного бюджету, а також використання лізингових послуг для закупівлі інноваційного обладнання. Основними перевагами їх застосування є диверсифікація джерел фінансових ресурсів, здешевлення кредитів за рахунок покриття відсотків бюджетними коштами, підвищення мотивації студента до навчання.

В умовах недостатності фінансових ресурсів подальше реформування системи вищої освіти потребує забезпечення реалізації заходів щодо формування ефективного фінансового механізму функціонування та розвитку вищої освіти в Україні, особливо з урахуванням наслідків фінансово-економічної кризи. Нагальна проблема ліквідації недоліків фінансового забезпечення галузі вищої освіти вимагає концептуального вдосконалення фінансового механізму функціонування системи вищої освіти на основі інтеграції науки та вищої освіти як складової інноваційного суспільного розвитку. Якість сучасної освіти цілком залежить від поєднання у вищій школі навчального процесу, сучасних наукових досліджень та інновацій.

Однією з інноваційних організаційних форм інвестування освітянських інноваційних програм може стати державно-приватне партнерство. Натомість брак належної системи партнерства між бізнесом, освітою, наукою і державною владою в Україні зумовлює й брак інноваційної освітньої парадигми. Традиційна система освіти не орієнтована на інновації і навіть гальмує їх розробку та використання. Як наслідок, вища школа масово продукує «фахівців», які не здатні витримати конкуренції на ринку праці через свою неспроможність продукувати інновації та ефективно їх використовувати [3].

Ефективність такого партнерства підтверджує багато численний досвід діяльності зарубіжних університетів на багатосторонній основі з державою, місцевою владою і бізнесом. Результати такого співробітництва супроводжуються економічним і соціальним ефектами: по-перше, заклади освіти отримують додаткові фінансові ресурси від партнерів, по-друге, зростають можливості студентської молоді в отриманні якісної професійної освіти, яка підкріплена практичними навичками в розробці реальних інноваційних проектів.

Доцільно розвивати і різні фонди, які заснуються бізнесом завдяки спонсорським внескам. Враховуючи світовий досвід, при вищих навчальних закладах створюються попечительські ради, які беруть участь у створенні і управлінні ендаунтами, тобто фондами, кошти яких спрямовуються

для розвитку університетів. При цьому бізнес входить до складу попечительських рад, не тільки для контролю, фінансування діяльності вищих навчальних закладів, але й для активної участі у стратегічному їх розвитку з визначенням напрямів підготовки спеціалістів з урахуванням потреб ринку.

Оптимізації фінансових ресурсів вищих навчальних закладів сприяло би виконання ряду робіт студентами, зважаючи на досвід, наприклад, США: прибирання приміщень, технічний сервіс, секретарська справа, викладання на підготовчих і молодших курсах та ін.

Світовий досвід засвідчив, що значні фінансові ресурси можуть отримувати вищі навчальні заклади внаслідок експорту освітніх послуг завдяки величезному потенціалу цього ринкового сегменту. Зважаючи, що в суспільстві, заснованому на знаннях, частка економічно активних громадян з вищою освітою повинна складати 60%, то величина цього потенціалу по кожній країні дорівнює різниці між цим нормативом і фактичним рівнем частки населення з вищою освітою. Так, згідно даних Національного центру освітньої статистики Інституту освітніх наук департаменту освіти Уряду США, по 15-ти найбільш розвинутих країнам світу ця частка становить 22%, в США — 31%, а в країнах, що розвиваються, частка населення з вищою освітою не перевищує 1-3%.

Тобто потенціал ринку країн, що розвиваються, становить біля 300 млн. осіб, а враховуючи оплату за навчання в середньому біля 500 дол. на рік, обсяг ринку становить 150 млрд. дол. США на рік [4]. У розвинених країнах світу спостерігається суттєве зростання експорту освітніх послуг приблизно на 20 млрд. дол. щорічно. Багато країн успішно конкурують на міжнародному ринку освітніх послуг: США займає 22% цього ринку, Австралія — до 17%, Великобританія — 13,4%, Швейцарія — 12%, Росія — біля 4%, Україна — набагато менше 1 % [5].

Вважаємо доцільними пропозиції науковців про те, що Україна з її досить високим потенціалом сфери вищої освіти, в умовах незаповненості світового ринку освітніх послуг, могла б зайняти свою нішу, реалізуючи освітні послуги країнам «третього світу» [6]. При цьому можна використовувати не тільки навчання за традиційною, кампусною технологією, а і застосовувати інформаційно-комунікаційні дистанційні освітні технології.

Висновки

Фінансове забезпечення системи вищої освіти пов'язане із формуванням і використанням фінансових ресурсів вищих навчальних закладів різних форм власності й включає: самофінансування, бюджетне фінансування та кредитування. Досить значні розміри фінансування системи освіти в Україні по відношенню до ВВП не засвідчують якісні характеристики цих процесів, адже цих коштів достає лише на заробітну плату викладачів і комунальні витрати закладів освіти. Додатково до бюджетного пропонується впровадження механізму змішаного освітнього кредитування, що передбачає кредитно-депозитну участь банків із залученням коштів Державного бюджету.

Ефективною формою інвестування освітянських інноваційних програм може стати державно-приватне партнерство між вищою школою і бізнесом, яка супроводжується економічним і соціальним ефектами: збільшенням фінансових ресурсів для закладів освіти і зростанням якості професійної освіти для молоді. Світовий досвід засвідчив, що значні фінансові ресурси можуть отримувати вищі навчальні заклади внаслідок експорту освітніх послуг завдяки величезному потенціалу цього ринкового сегменту. Україна може брати участь у цих процесах, конкуруючи, перш за все в сегменті країн «третього світу». Подальше удосконалення механізму фінансування вищої школи може пов'язуватися з оптимізацією джерел фінансування і впровадженням системи бюджетування діяльності вищих навчальних закладів.

Список використаної літератури:

1. Андрущенко В. Інноваційний розвиток в стратегії «українського прориву»/ В. Андрущенко// Вища освіта України.-2008. - №2, С.13.
2. Тимошенко О.В. Фінансовий механізм функціонування та розвитку системи вищої освіти в Україні: Автореф. дис. к-та екон. наук: 08.02.02 / О. В. Тимошенко. – Дн.: Дніпропетр. нац-ний ек. ун-т ім. О. Гончара”, 2010. – 19 с.
3. Заветний С. О., Пономарьов О. С., Пазиніч С. М. Партнерство бізнесу й університетів як умова інноваційного розвитку країни/ С. О. Заветний, О. С. Пономарьов, С. М. Пазиніч.: Наукові записки НаУКМА: Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. – К., 2010. – С. 9-12.
4. Сайт Національного центру освітньої статистики Інституту освітніх наук департаменту освіти Уряду США [Електронний ресурс. Режим доступу: http://nces.ed.gov/programs/digest/d06/tables/dt06_003.asp?referrer=report Glatter R., Castle F., Cooper D., Evans., Woods Ph. A. What's New? Identifying Innovation Arising from School Collaboration Initiatives Educational Management Administration&Leadership. - 2005. - 33 (4)].
5. Сайт Організації економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР – OECD). Education at a Glance. [Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.oecd.org/dataoecd/51/20/37392850.pdf>].
6. Шкурупій О.В., Горячов О.В. Розвиток освіти як фактор зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки / О.В. Шкурупій, О.В. Горячов // Фінансова освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] : збірник матеріалів Міжнародної навчально-методичної конференції (м. Севастополь, 29-30 квітня 2010 р.) /Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2010. – 285 с.

Рекомендовано до публікації

«Стаття надійшла до редакції

2014 р.»

